

Вяртанне "Малой падарожнай кніжкі" Францыска Скарыны ў Беларусь

3 сакавіка 2017 года ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі быў прадстаўлены ўнікальны міжнародны выставачны праект пад назвай "Шляхамі Скарыны з Белгазпрамбанкам" прысвечаны 500-годдзю беларускага кнігадрукавання. На гэтым мерапрыемстве быў паказаны асобнік "Малой падарожнай кніжкі" Францыска Скарыны (Вільня, каля 1522), які вярнуўся ў Беларусь дзякуючы ААТ "Белгазпрамбанк", якое набыло яго для сваёй карпаратыўнай калекцыі. Адзначым, што на сённяшні дзень у Беларусі захоўваецца толькі 10 асобнікаў пражскіх выданняў беларускага першадрукара (у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі). Выданні Скарыны віленскага перыяду да гэтага часу ў Беларусі адсутнічалі. Цяпер "Малая падарожная кніжка" вярнулася ў Беларусь!

Каля 1520 года Францыск Скарына завяршыў сваю выдавецкую дзейнасць у Празе і пераехаў у Вялікае Княства Літоўскае. Са сталіцай дзяржавы Вільняй ён ніколі не губляў сувязяў, карыстаўся падтрымкай багатых віленчукоў падчас арганізацыі сваёй выдавецкай дзейнасці ў Празе. Верагодна, ён пераехаў у Вільню па іх запрашэнні.

У ВКЛ адчувалася вострая патрэба ў друкаванай кнізе, якую можна было б выдаваць тут жа, на месцы. Таму цалкам лагічна, што па прыездзе ў Вільню Францыск Скарына, які ўжо меў вялікі досвед у кнігадрукаванні, распачаў тут сваю выдавецкую дзейнасць. У адрозненне ад Прагі ў Вільні дагэтуль не існавала друкарні, не выкарыстоўваліся металічныя шрыфты, толькі пачыналася вытворчасць паперы і, хутчэй за ўсё, не было прафесійных майстроў-гравёраў.

Беларускі першадрукар мусіў заняцца стварэннем уласнай друкарні і непасрэднай працай па кіраванні друкарскім працэсам. Паказальна, што яго друкарня размясцілася ў доме віленскага "найстаршага" бурмістра Якуба Бабіча. Гэта сведчыць пра вялікую ўвагу і зацікаўленасць, з якімі паставіліся віленчукі да выдавецкай ініцыятывы Скарыны.

У віленскай друкарні Францыск Скарына каля 1522 года выдаў першую друкаваную кнігу ва Усходняй Еўропе. Тытульны аркуш гэтага выдання нам не вядомы, таму і пра назву яго даводзіцца казаць даволі ўмоўна. У прадмове (пасляслоўі) да кнігі сярод іншага дадзены пералік твораў, якія "ў гэтай малой падарожнай кніжцы па чарзе каротка выкладзены". На гэтай падставе даследчыкі і назвалі яе "Малой падарожнай кніжкай".

Адсутнасць тытульных аркушаў — характэрная з'ява для многіх славянскіх рукапісаў і выданняў таго часу (напрыклад, у Расіі тытульны аркушы пачалі сістэматычна выкарыстоўвацца толькі дзякуючы Сімяону Полацкаму ў канцы XVII стагоддзя). Аднак па змесце любы дасведчаны чытач мог устанавіць, што за кнігу трымае ў сваіх руках. У дадзеным выпадку няма ніякіх сумневаў, што мы маем справу з так званым Следаваным Псалтыром.

Трэба ўдакладніць, што просты Псалтыр, як напрыклад, выдадзены Скарынам у Празе 6 жніўня 1517 года, складаўся з уласна біблейскай кнігі Псалтыр і мог таксама ўключаць біблейскія песні і "выбраныя псалмы", памінальныя службы і некаторыя іншыя дапаможныя матэрыялы. Між тым Следаваны Псалтыр паводле зместу — гэта той жа просты Псалтыр, да якога дадаваліся Часаслоў і іншыя творы (да 50 асобных). Гэта была ўніверсальная богаслужбовая кніга. Яна выкарыстоўвалася як для навучання ў пачатковых школах, так і для прыватнага чытання.

Папулярнай з'яўляецца думка, што Францыск Скарына друкаваў гэтыя часткі асобнымі выпускамі, а таму іх можна лічыць асобнымі выданнямі. Гэтак жа, як і кнігі Бібліі, надрукавання беларускім першадрукаром у Празе. Падстаў для такога меркавання некалькі. Па-першае, кожная з гэтых частак мае ўласную нумарацыю аркушаў, і ў кожнай наступнай частцы нумарацыя пачынаецца спачатку. Па-другое, у кожнай з частак свой тытульны аркуш, а агульнага тытула для "Малой падарожнай кніжкі" няма. Па-трэцяе, вядомыя нам экзэмпляры выдання складзеныя з розных частак і ў розным парадку. Гэта дазваляе мерка-

"Малая падарожная кніжка" ўяўляе сабою менавіта Следаваны Псалтыр.
Яна складалася з 22 частак:

1. Псалтыр.	2. Часаслоў.
3. Акафіст труне Гасподняй.	4. Канон труне Гасподняй.
5. Акафіст архангелу Міхаілу.	6. Канон архангелу Міхаілу.
7. Акафіст Іаану Прадцечы.	8. Канон Іаану Прадцечы.
9. Акафіст Багародзіцы.	10. Канон Багародзіцы.
11. Акафіст святым Пятру і Паўлу.	12. Канон святым Пятру і Паўлу.
13. Акафіст святому Міколу.	14. Канон святому Міколу.
15. Акафіст крыжу Гасподняму.	16. Канон крыжу Гасподняму.
17. Акафіст імені Ісуса.	18. Канон імені Ісуса.
19. Шасцідневец.	20. Канон пакаяльны.
21. Канон у суботу на ютрані.	22. Саборнік.

ваць, што названыя часткі зборнага выдання друкаваліся асобна адна ад адной, і ўжо кожны ўладальнік мог набыць патрэбныя яму асабіста часткі-блокі і скласці з іх сваю версію кнігі. Не ўсе гісторыкі і кнігазнаўцы пагаджаюцца з такім меркаваннем, але яно досыць абгрунтаванае.

Пашыраная сёння назва гэтай кнігі сведчыць, што яна прызначалася найперш для зручнага выкарыстання не столькі для царкоўных патрэб, колькі для хатняга чытання і ў час падарожжаў. Гэтым жа мэтам адпавядаў малы фармат выдання — удвая меншы, чым мелі пражскія выпускі Бібліі Скарыны — у восьмую долю аркуша.

"Малая падарожная кніжка" аздоблена некалькімі гравюрамі новага тыпу, непадобнымі да тых, што выкарыстоўваліся Скарынам у пражскіх выданнях. З улікам адсутнасці ў ВКЛ прафесійных мастакоў-гравёраў можна дапусціць, што гравіравальныя дошкі, як і шрыфты, беларускі першадрукар прывёз з Прагі. Пра гэта ж сведчыць выкарыстанне ў афармленні "Малой падарожнай кніжкі" гравюр, якімі ў 1493 годзе карысталіся ў Нюрнбергу для выдання "Сусветнай хронікі" Хартмана Шэдаля — найбольш прыгожага выдання канца XV стагоддзя. Адначасова ў новым выданні Скарыны бачныя многія рысы яго папярэдніх пражскіх выданняў, што таксама сведчыць пра тое, што ён перавёз у Вільню разам з асабістымі рэчамі і некаторыя друкарскія матэрыялы.

Доўгі час не было вядома, калі ж пабачыла свет "Малая падарожная кніжка". Многія даследчыкі лічылі, што гэта адбылося каля 1530 года ці нават пазней. Толькі пасля Другой сусветнай вайны ў Каралеўскай бібліятэцы ў Капенгагене была адшукана раней невядомая "Пасхалія", якая ўваходзіла ў склад выдання. Як давёў Аляксандр Надсан, яна ўяўляла сабою царкоўны каляндар, які пачынаўся з 1523 года, а таму, як мяркуецца, выданне з гэтай "Пасхаліяй" павінна было друкавацца перад тым — у 1522 годзе. Такім чынам была ўстаноўлена дата пачатку кнігадрукавання на беларуска-літоўскіх землях.

Дзякуючы ўдакладненай даце Францыск Скарына абгрунтавана лічыцца не толькі першым белару-

скім, літоўскім і ўсходнеславянскім друкаром, але і першым друкаром у Вялікім Княстве Літоўскім і заснавальнікам першай друкарні на тэрыторыі Усходняй Еўропы.

Тэксты ў "Малой падарожнай кніжцы" прадстаўлены на царкоўнаславянскай мове ў беларускай рэдакцыі і маюць духоўны характар. У яе ўключаны і паэтычныя творы, што дазваляе лічыць Францыска Скарыну першым беларускім паэтам, а яго творы — сусветным здабыткам. Скарына першым з усходнеславянскіх друкароў пачаў выкарыстоўваць тытульныя аркушы: у "Малой падарожнай кніжцы" іх пяць. Дзякуючы Скарыне беларуская друкаваная кніга ад самага першага выдання вызначалася высокім мастацкім і паліграфічным узроўнем.

У свеце не захавалася ні аднаго поўнага асобніка гэтага выдання, а ў цэлым вядома наяўнасць яго асобных частак у фондах 14 арганізацый. Да нядаўняга часу ў Беларусі не было ніводнага экзэмпляра "Малой падарожнай кніжкі". Сёлета, калі мы адзначаем 500-годдзе беларускага кнігадрукавання, яна нарэшце трапіла ў айчыныя зборы. Набыццё "Малой падарожнай кніжкі" Белгазпрамбанкам стала знакавай падзеяй для культурнага жыцця краіны.

Прывезены ў Беларусь асобнік выдання з'яўляецца адным з найбольш поўных: ён налічвае 18 частак з 22 магчымых, якія сабраны разам у адзін пераплёт. Яны ўпрыгожаны ўнікальнымі гравюрамі, застаўкамі і ініцыяламі. У большасці кніг захаваліся арыгінальныя прадмовы і пасляслоўі, напісаныя самім Францыскам Скарынам.

Глава Белгазпрамбанка Віктар Бабарыка адзначыў: *"Вяртанне дадзенага ўнікальнага нацыянальнага артэфакта на радзіму менавіта ў год святкавання 500-годдзя беларускага кнігадрукавання — неардынарная і знакавая падзея не толькі для банка, але і для ўсёй краіны. Гэта дае нам магчымасць пра-дэманстраваць адзінства беларускай і еўрапейскай культуры, якое прайшло праз стагоддзі"*.

Алесь Суша,
намеснік дырэктара па навуковай рабоце і выдавецкай дзейнасці Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, кандыдат культуралогіі.